

Barnets rätt i vårdnadsärenden

Barnens intressen behöver tillvaratas

Tor Sverne

Förr hade vi en barnavårdsnämnd som skulle bevaka just barnets rätt. Nu har vi en social centralnämnd som arbetar enligt familjeprincipen. Vem lyssnar i dessa fall just på barnets önskemål och tillvaratar barnets intressen? Är det kanske dags att återinrätta den numera avskaffade barnavårdsmannen fastän i ny skepnad?

Tor Sverne är lagman vid Gotlands tingsrätt.

Om vi går ett sekel tillbaka i tiden så hade vi egentligen ingen lagstiftning om föräldrar och barn. Det ansågs så självklart att föräldrarna hade bestämmanderätt över barnen att några bestämmelser här-om inte behövdes. Det enda man kan hitta i lagstiftningsväg var att föräldrarna i vissa situationer skulle tukta eller aga barnen och att de, om de agade ett barn så hårt att det dog, fick böta en hel eller halv mansbot alltefter omständigheterna.

Det är alltså först under vårt århundrade, som någon lagstiftning på det här området kommer till. Och den lagstiftningen har utvecklat sig efter två skilda linjer. Dels fick vi en lagstiftning, som reglerade det juridiska förhållandet mellan föräldrar och barn och angav vilka barn som skulle anses som "äkta" respektive "oäkta". Dels fick vi en lagstiftning, som ursprungligen tog sikte på att ta hand om sk vanartade barn och barn som övergivits av sina föräldrar. I dag har vi som resultat av den här utvecklingen två huvudlagar, som reglerar barnens förhållanden, nämligen föräldrabalken (FB) och barnavårdslagen (Bvl).

Anförande vid symposium, Medicinska Riksstämman 1977.

Föräldrabalken – nästan uteslutande ur föräldrarnas synpunkt

I FB regleras frågan nästan uteslutande sett ur föräldrarnas synpunkt. Man får nog dessvärre också lov att säga, att denna lag avspeglar mycket av äldre tiders totala föräldramakt. Barnet står – som det sägs i lagen – under föräldrarnas vårdnad till dess det fyllt 18 år. Föräldrarna bestämmer det mesta för att inte säga allt. Det sägs i vårdnadskapitlet praktiskt taget ingenting om att barnet själv bör kunna påverka sina förhållanden eller att föräldrarna skall ta hänsyn till barnets önskemål. Det är endast om föräldrarna är oense i vårdnadsfrågan som samhället lägger sig i saken. Rätten får då bestämma vad som är bäst för barnet. Inte heller i detta fall sägs något om vilken hänsyn som skall tas till barnets önskemål. Lika kategoriska är bestämmelserna om umgängesträtten. Fader eller moder som är skild från vårdnaden har rätt till personligt umgänge med barnet. Endast om särskilda skäl föranleder därtill kan undantag göras. Undantaget har emellertid inte heller att göra med vad barnet vill. Det krävs slutligen mycket starka skäl för att man mot en förälders vilja skall kunna ta ifrån föräldern vårdnadsrätten, dvs rätten att bestämma över barnet och var det skall vistas. (Jfr Hans Petersons nyligen i TV återgivna bok Jakten på Janne).

.....
Föräldrabalken avspeglar mycket av äldre tiders totala föräldramakt.
.....

Barnavårdslagen – barnets rätt till en dräglig uppväxttid

Bvl däremot utgår från barnets rätt till en dräglig uppväxttid. Barnavårdsnämnden – eller sociala centralnämnden som det numera i regel heter – åläggs att på olika sätt ingripa om föräldrarna brister i sina plikter genom att misshandla barnet eller på annat sätt utsätta det för fara. I första hand skall då hjälpåtgärder sättas in. Om det inte leder till resultat eller från början anses meningslöst, så skall nämnden omhändertaga barnet för samhällsvård. Ett sådant omhändertagande innebär att nämnden för en tid helt eller delvis övertar det ansvar för barnet, som annars vilar på föräldrarna. Nämnden får då se till att barnet kommer i ordnade och godtagbara förhållanden på annat håll än i föräldrahemmet; i fosterhem, internatskola eller på annat ställe.

Vad leder nu dessa bestämmelser till för resultat i praktiken? Jo, den starka framtoning av föräldrarnas rätt till sina barn som kommit till uttryck i föräldrabalken motsvaras av eller ger till resultat en obenägenhet hos andra människor att lägga sig i föräldrarnas sätt att sköta sina barn. Man går ju inte gärna fram till ett par föräldrar och säger att så där skall ni inte behandla era barn. Man drar sig också för att kontakta de sociala myndigheterna om hur exempelvis grannarna sköter sina barn. Detta illustrerades på ett slående sätt i Eva Normans TV-pjäs: Men så en dag om morgonen. Dessvärre påverkar det också de sociala myndigheternas och domstolarnas attityd, då det gäller att ingripa enligt Bvl och att i yttersta fall skilja barnet från de biologiska föräldrarna.

Socialutredningens förslag

Det finns också anledning att befara att socialutredningens förslag, om det genomförs, kan bidra till

.....
Socialutredningens förslag kan bidra till att ännu mer förstärka obenägenheten att ingripa i sådana fall då det ur barnets synpunkt är påkallat.
.....

.....
Allmänheten hör inte gärna av sig förrän förhållandena är katastrofala.
.....

att ännu mer förstärka obenägenheten att ingripa med omhändertaganden i sådana fall då det ur barnets synpunkt är påkallat. Framför allt torde förslaget att ett omhändertagande som regel endast skall få bestå i tre månader och att omhändertagandet blir en omständlig rättslig procedur medföra sådana risker.

För att jag nu inte skall bli missförstådd vill jag genast säga, att jag inte förordar ett allmänt skval. Men jag tror att allmänheten behöver väckas i dessa frågor så att man kan påverka varandra. Jag förordar heller inte omhändertaganden i tid och otid. Tvärtom anser jag att nämnden som regel bör gå fram på andra vägar och hjälpa och stödja familjen. Det finns emellertid fall, då omhändertaganden är klart motiverade, och det är viktigt att de då också sker i tid. Vi vet ju genom de undersökningar som skett under senare år att det är många barn som far illa i sina hem.

Vad man inte heller får glömma är att barn, som far illa, befinner sig i en väldigt utsatt position. Är det föräldrarna som felar, så har ju barnet sällan någon annan att vända sig till. Vi vuxna har ofta någon vi kan få tröst hos, när vi blir illa behandlade av andra. Men barnet har som regel bara kontakt med föräldrarna.

Behövs en barnavårdsman?

Mot detta resonemang kan man naturligtvis invända att barnavårdsnämnden skall hjälpa barnen. I Bvl står ju att nämnden skall göra sig väl förtrogen med barnens levnadsförhållanden och särskilt uppmärksamma sådana barn, som på grund av hem- och familjeförhållanden är utsatta för särskilda risker. Men vilka möjligheter har nämnderna i våra dagar med sina stora distrikt och stora tätorter att kunna uppmärksamma missförhållanden och ingripa i tid? De är nog inte så stora, i all synnerhet som allmänheten inte gärna hör av sig förrän förhållandena är katastrofala.

Vi kan heller inte helt bortse från att den sociala nämndens roll efter hand förändrats. Förr hade vi en särskild barnavårdsnämnd, som skulle bevaka just barnets rätt. Nu har vi en social centralnämnd, som arbetar enligt familje- eller enhetsprincipen. Man skall alltså se till att bearbeta hela gruppens, inte enbart barnets problem. Nämnden har också – särskilt då det gäller vårdnadsärenden – blivit ett utredningsorgan åt domstolarna. Nämnden får utreda vem av föräldrarna som är mest lämpad att ha

vårdnaden om barnet. Vem lyssnar i dessa fall just på barnets önskemål och tillvaratar barnets intressen?

Frågan är om vi inte tappat det organ som skall i första hand eller kanske helt och hållet tillvarata barnets intressen?

Är det kanske dags att återinrätta den numera avskaffade barnavårdsmanen fastän i ny skepnad? Eller bör vi rent av se till att någon från nämnden fristående person får hjälpa barnet i kritiska situationer?

Socialmedicinsk tidskrift

har tidigare utgivit

Barnmisshandel

Skrift nr 42

Artiklar av

Bertil Söderling, Kerstin Höök, Hellis Sylwan, Iba Svahn, Ruth Wächter, Sten Styring

Föräldrautbildning för alla

Nr 7/76

Artiklar av

Grethe Lundblad, Sten Svensson, Anna Torbiörnsson, Inger Sävvenstrand/Sonja Lauritzen, Bengt Höjer, Pia Lindblad, Britta Alin-Åkerman, Lasse Wikman, Bengt Hedenström

Numren har varit slutsålda men är omtryckta och nu åter tillgängliga.

Pris kr 8:– per ex + moms. Vid beställning direkt från redaktionen av större upplagor lämnas rabatt: 25 ex 10 %, 50 ex 15 %, 100 ex 20 %.

Socialmedicinsk tidskrift, Fack, 104 01 Stockholm 60
Tel 08/87 34 91. Postgiro 1179-1